

Kupán Árpád, *Francmasonii în Oradea. Notații istorice*, Editura Convex, Oradea, 2018, 208 p.

Kupán Árpád este cunoscut în istoriografia orădeană pentru mai multe lucrări de istorie locală¹. Volumul monografic privind organizațiile francmasonice orădene și activitatea lor a fost publicat pentru prima dată în limba maghiară în anul 2004, la Editura Societății Ady din Oradea, cu titlul „Szabadkőművesek Nagyváradon”. Traducerea în limba română aparține avocatului Ștefan Herchi, această variantă fiind lansată în anul 2019.

Volumul începe cu un preambul și un cuvânt introductiv, primul semnat de Biró Béla, respectiv Kupán Árpád. Aria temporală a studiului privește, în cea mai mare parte, sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, o perioadă de dezvoltare urbanistică și umană a Oradei. Urbea este văzută, aici, de către Biró Béla, drept „unul din centrele luptei intelectuale din Europa centrală și estică”. Argumentul este susținut de autorul cărții, care precizează încă din introducere că francmasoneria orădeană era între cele mai puternice din Ungaria. Scopul cercetării îl reprezintă aflarea datelor cu privire la apariția și dezvoltarea mișcării francmasonice în Oradea, fără a se intra în detalii privind ceremonii și ritualurile specifice, cum arată autorul.

Cartea este structurată pe mai multe capitole, informațiile curgând dinspre general către particular, respectiv cronologic. Lucrarea a fost construită pe baza unei bibliografii cuprinzând lucrări generale și specifice, privind istoria francmasoneriei ungare și transilvane și istoria Oradei, documente de arhivă, inclusiv corespondență, literatură francmasonă (între care longeviva Publicație Oficială a Marii Loji Simbolice din Ungaria, „Kelet”), dar și presă (din presa locală interbelică a fost consultată doar cea maghiară).

Caracterul secret și ocult al francmasoneriei este leitmotivul istoriei mișcării, pe care Kupán Árpád o începe din antichitate și o duce rapid către epoca modernă, cu precizarea că „adevărata istorie” a sa a început în Anglia anilor 1700. Francmasonii englezi, exponenți ai burgheziei, se întâlneau în cârciumi și restaurante, iar în 1717 au decis înființarea mării loje conduse de un mare maestru. Următoarele decenii au însemnat înființarea de loje în Europa Occidentală, iar apoi în America de Sud, în plină luptă a națiilor pentru libertate. Revoltele erau conduse de masoni, inclusiv Horea în Transilvania și Tudor Vladimirescu în Țara Românească fiind membri ai lojelor. Pașoptismul intră și el în aceeași serie. La începutul secolului XX, în toată Europa, francmasonii s-au poziționat împotriva regimurilor imperiale, respectiv pro drepturile omului. Kupán Árpád ne oferă și o perspectivă cantitativă a prezentului: din cei circa cinci milioane de membri ai lojilor masonice, patru milioane trăiesc în America. Totodată, respinge ideea că masoneria ar fi (fost) o „organizație ocultă”.

Primele loji transilvănene au fost înființate în Brașov și Sibiu, urmate de altele în Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina, în toate orașele importante. A existat și o lojă regională a Ardealului. Loja din Miercurea Ciuc avea ca scop „răspândirea moravurilor și cunoștințelor folositoare”, iar cea din Cluj a fost creată „în vederea dezvoltării științelor naturii”. Membri erau oameni de afaceri, bancheri, avocați, medici, funcționari publici, profesori.

Oradea a avut mai multe loji: Probitate (1790-1792), Regele László (1876-1920), Bihar (1913-1937), Emanoil Gojdu (1922-1937). Membrii erau majoritar evrei, apoi maghiari, având scop cultural, educațional și caritabil. Loja orădeană László Király a crescut accelerat după 1878, primind în rândul său persoane cunoscute precum arhitectul Rimanóczy Kálmán senior, farmacistul Molnár Lajos, industriașul Brüll Sámuel. Cei câteva zeci de membri derulau „activități intelectuale” (discursuri, educație, însușirea catehismului francmasonic), dar și

¹ Dintre acestea amintim: *Hűség és helytállás : Biharszentjánosi krónika* („Loialitate și credință: istoria Sântionului”), Varadinum Script Kiadó, 2008; *Párhuzamos életrajzok: nagyvárad egykori hírességei* („Biografii paralele: foste celebrități din Oradea”), Europrint, 2010; *A mozi évszázada Nagyváradon* („Un secol de cinema în Oradea”), 2007; *Nagyvárad nagy változásainak vezéregyéniségei : a városépítő Rimler Károly ; a városmentő dr. Soós István polgármester* („Liderii marilor schimbări din Oradea: clădirea orașului sub Rimler Károly; viața orașului sub primarul dr. Soós István”), Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság, 2012

acțiuni de caritate, de pildă îmbrăcarea copiilor săraci și înființarea cantinei săracilor.

Kupán Árpád leagă dezvoltarea lojii orădene de existența Marii Loji Simbolice ungare, de colaborarea internațională între loji, dar și de crearea, de către loja László Király, a lojii clujene. Autorul are în vedere perioadele de prosperitate, dar și de criză a mișcării francmasonice orădene. Etapa de dezvoltare antebelică a culminat cu inaugurarea sediului lojii, în 1902, în capătul dinspre oraș a Parcului Rhédey, în care, după doi ani, avea loc ședința itinerantă cu reprezentării a 16 loji din Ungaria. Prin astfel de exemple, autorul scoate în evidență importanța majoră a lojii orădene.

Implicarea lojii orădene în viața politică, socială, economică și culturală este susținută prin apelarea la articolele de presă, Kupán Árpád exemplificând cu înființarea Societății pentru Științe Sociale, colaboarea cu asociația Holnap, preocuparea pentru dezvoltarea educației populare, respectiv crearea unei comisii având sarcina de a pregăti proiectul înființării unei universități din Oradea. Legăturile cu partidele politice, în special în timpul Primului Război Mondial, au fost și ele amintite, aici fiind vorba atât despre loja László Király, cât și de loja Bihar.

Kupán Árpád merge cu istorisirea până în perioada interbelică, când au funcționat în paralel lojile de limbă maghiară, respectiv de limbă română, la care s-a adăugat loja evreiască Jezirah. Are în vedere organizarea lor, însă unele date sunt preluate din texte memorialistice, surse cu o acuratețe mai redusă. O atenție anume a fost acordată violențelor din timpul congresului studentesc din decembrie 1927, pe care autorul le numește pogrom, deși în realitate nu a fost înregistrat niciun deces. Zece ani mai târziu, francmasoneria a fost interzisă în România, iar lojile au fost dizolvate. În finalul cărții au fost incluse câteva date privind reînființarea Marii Loji Naționale a României după căderea regimului comunist, urmate de un tabel al tuturor lojilor care au funcționat în Transilvania și o listă a membrilor lojelor orădene în anii '20.

Din păcate, nu toate citările, unele cu mai multe paragrafe, au menționat sursa, probabil din eroarea autorului. De remarcat faptul că traducătorul a efectuat studii suplimentare în procesul traducerii, respectiv a identificat și explicat termeni și concepte masonice, separat de trimerile bibliografice. O notă negativă a volumului este dată de problemele de tehnoredactare: lipsa unor alineate și erori de tastare și ortografie, iar unele intertitluri au rămas pe ultimul rând al paginii. O poezie nu a fost tradusă, probabil din rațiuni de a evita alterarea textului/ritmului versurilor și a rămas în limba maghiară. Volumul se încheie cu un indice de nume, refăcut în urma traducerii cu noile pagini, dar din care au fost omise câteva trimeri față de indicele original.

Lucrarea reprezintă o bibliografie necesară, ea umple un gol istoriografic, iar pentru Oradea arată nu o istorie izolată, ci un element de legătură între mai multe aspecte ale vieții cotidiene: politică, economie, social.

Cristian CULICIU

Niall Ferguson, *Piața și Turnul-Rețele. Ierarhii și lupte pentru putere*, Editura Polirom, Iași, 2018, 440 p.

Niall Ferguson este un eminent istoric, cercetător și profesor la Harvard, Stanford și alte institute academice de mare calibrul. Este autorul unor extraordinare lucrări de istorie comparată a civilizațiilor (*Civilizația.Vestul și Restul*- apărută la editura Polirom); a redactat o prodigioasă biografie dedicată lui Henry Kissinger, carte netradusă încă în română, și o serie de alte cărți ce au ca preocupare istoria Imperiului Britanic, istorie a banilor sau, nu mai puțin interesanta lucrare despre familia Rotschild. Ferguson este un spirit conservator, lucid, deosebit de articulat, cu o capacitate de analiză și sinteză globală, diseminare a unor amănunte ce fac parte dintr-un angrenaj istoric, economic sau social. Are niște certe calități de a putea vedea atât fenomenul general cât și amănuntul în aparență cel mai nesemnificativ.

Piața și Turnul-Rețele. Ierarhii și lupte pentru putere, carte a lui Niall Ferguson, apărută la Polirom în 2018, are misiunea de a destructura și analiza acest complex binom rețea-ierarhie,

binom, care din cele mai vechi timpuri se află la baza organizării și funcționării societății umane. Cartea este destul de bine scrisă, deși autorul are tendința de a începe un subiect, și de a-l continua câteva pagini mai târziu. Scriitura sa este cursivă, nepretențioasă. Cititorul mai mult sau mai puțin avizat poate descifra mecanisme ce pun în mișcare istoria. Pe scurt, ierarhia se referă la putere și funcționează pe verticală, iar rețeaua corespunde spațiului de influență pe orizontală. Idealul este a îmbina aceste două forme pentru a da rezultate aproape perfecte în zona puterii. Puțini oameni sau organizații au avut darul și șansa să poată hibridiza în mod strălucit aceste două elemente. Unul a fost Henry Kissinger, un maestru al jocurilor de culise în geopolitica mondială. De altfel Ferguson i-a dedicat o generoasă biografie în două volume. Familia Rotschild a fost un alt caz unde influența și ierarhia au fost instrumente folosite pentru atingerea unor scopuri economice și nu numai.

Autorul ne poartă într-o lume labirintică, cu organizații oculte de tipul Illuminati, subiect generos pentru teorii ale conspirației. Întâmplarea face ca aceasta organizație a fost cât se poate de reală, însă a funcționat puțin și nu a influențat pe cât se crede istoria. Goethe a fost unul care a făcut parte din acest club de intelectuali iluminați.

Rețele nu există exclusiv în societate. Ferguson face o analogie corectă cu corpul uman, care este o construcție anatomică ce se bazează pe o serie de rețele. Rețeaua, în sens social sau nu, reprezintă un comportament extrem de natural. Ea poate fi spontană sau organizată minuțios. Rețelele sunt mai flexibile, se pot adapta și răspândi mai ușor ca ierarhiile. Însă fără ierarhie, societatea umană ar degenera în haos. Societățile slabe au nevoie de ierarhii puternice și stabile. Rețelele sunt cele care inovează (mai rapid), ierarhia e cea care asigură stabilitatea. Rețelele colonizatoare au fost modalitățile prin care principalele puteri europene și-au răspândit influența și s-au îmbogățit.

Reforma, și tiparul lui Gutenberg au proliferat datorită rețelelor și au schimbat total societatea europeană de atunci. Nu toate rețelele au perpetuat inovația și dezvoltarea societară. Islamul a fost un astfel de caz. El a instituționalizat cucerirea teritorială, blocând inovația și tehnologia. Sau cum spune Ferguson „În timp ce unii ucideau, alții studiau”. O analiză foarte bună pe această temă o găsim în „Civilizația. Vestul și Restul” de Niall Ferguson, apărută la Polirom în 2011.

Compania Indiilor de Est a fost o poveste de succes a ierarhiei administrației britanice, funcționând mai degrabă ca o rețea.

Un caz deosebit de interesant și real a fost chestiunea lojilor masonice, care au dinamizat și schimbat paradigma la nivel global. Ferguson ne vorbește despre „Părinții Fondatori” americani, care au fost în mare parte masoni și au contribuit decisiv la revoluția americană și nașterea statului american. Masoneria a îmbinat cu succes ierarhia cu rețeaua. George Washington, primul președinte american a depus jurământul pe o Biblie a Lojii Masonice din New York. Tocqueville remarca aptitudinea americanilor de a valoriza și a exploata la maximum dreptul de libere asociere, drept prevăzut în Constituție, și consecințele uimitoare ce decurg din acestea.

Rețelele de putere europene au fost cele care au influențat echilibrele geopolitice din Europa. Familia de Saxa Coburg Gotha este o poveste de succes în sensul acesta. Căsătoriile dintre membri săi au aranjat diferite interese de ordin politic și au influențat jocurile strategice de moment.

Rotschild este un alt nume greu al istoriei, care în egală măsură a produs legende dar și care a avut un succes global. Ferguson ne rezumă rețeta lor de succes care a constat în deținerea unui capital imens, precum și relații politice de cel mai înalt nivel. Din acest cerc apropiat al familiei Rotschild făceau parte Cancelarul austriac Metternich, Regele Leopold al Belgiei și alții.

Aceste rețele nu au însemnat numai bani și influență politică. Ele s-au bazat și pe vechi prietenii, religie comună sau pe legături de familie.

Imperiul Britanic, cel mai mare imperiu din istorie, a fost și el o consecință a puterii și flexibilității rețelelor. Corect afirma Ferguson, că, „Imperiul Britanic nu ar fi fost atât de întins, și nici nu ar fi dăinuit așa de mult dacă s-ar fi bazat doar pe ierarhie”.

Oxford și Cambridge au fost nuclee importante a establishmentului britanic, și o baza incontestabilă a unor viitoare rețele extrem de influente și puternice. Organizații precum cea

a „Apostolilor” din care făceau parte intelectuali ca Bertrand Russel sau A.N.Whitehead au contribuit din plin la succesul acestor rețele. Nu mai puțin faimosul grup al celor „Cinci de la Cambridge” (Kim Philby, Donald MacLean, Guy Burgess, Anthony Blunt, John Cairncross) în fapt spioni KGB recrutați din băncile Universității, a constituit o rețea extrem de puternică.

Marea Britanie prin intermediul puterii ierarhiei militare și a influențelor rețele a reușit să creeze prima globalizare de succes. A contat enorm, desigur, și că lumea financiară și telegraful fusesera apanajul lor.

Rețeaua socialist-comunistă și interesele geopolitice de moment au favorizat izbucnirea Revoluției bolșevice și răspândirea comunismului în mai multe părți ale lumii.

Ferguson analizează în mod strălucit figura lui Henry Kissinger. Fost emigrant, profesor și cercetător la Harvard, acesta a avut o frumoasă carieră ajungând consilier de securitate națională și secretar de stat sub doi președinți americani. Kissinger a fost un veritabil nod de rețea, un eficient policy maker, un activ jucător și o personalitate care a reușit să domine ierarhia prin intermediul rețelei. A îmbinat capacitatea de a-si construi relații în cele mai diverse medii, cu o cunoaștere foarte precisă a ierarhiei și a modului de a o folosi. Nu degeaba afirma cineva că Henry Kissinger încă își așteaptă urmașul în secolul XXI. La cei peste 90 de ani, Kissinger încă lucrează și este destul de relevant.

Ferguson aduce în discuție figura emblematică a lui George Soros, deopotrivă miliardar, inamicul public numărul unu și izvor nesecat de teorii ale conspirației. Rețeaua globală a ONG-urilor sale, școlile și facultățile înființate de el se bazează pe un capital generos acumulat în timp. Deși circulă multe teorii ale conspirației pe seama sa, cert este că acest om, împreună cu o influentă rețea financiar-bancară din care făceau parte Chase Manhattan, J.P. Morgan, Bank America au speculat împotriva lirei sterline și au devalorizat-o cu 15% doar într-o singură zi, aducând lui Soros și asociațiilor lui un profit consistent. Paguba constatată de Ministerul Britanic de Finanțe a fost de aproximativ trei miliarde de lire sterline.

Un capitol important al acestei cărți este dedicată rețelelor terorist-salafiste, fie că aceste se numeau Al-Qaeda sau Stat Islamic. Răspunsul inițial al coaliției internaționale a fost de combata o rețea cu ierarhia militar-statală, fapt ce s-a dovedit inefficient. Rețeaua teroristă a fost mult mai flexibilă și mai rapidă. S-a adaptat și s-a multiplicat foarte bine. Bombardamentele și armele inteligente nu au reușit decât parțial să provoace niște pagube. Este uimitor cum aceste rețele au reușit să se reproducă și să influențeze psihologic mulți tineri din vestul Europei. Rețeaua salafistă a reușit perfect să imite o entitate statală, având capacitatea de a opera militar, aduna fonduri și a stăpâni un teritoriu egal cu al Marii Britanii. „Pentru a combata o rețea, ai nevoie de o altă rețea” a fost principiul de bază care a determinat răspunsul militar-strategic adecvat.

Marea criză economică declanșată în 2008 s-a propagat tot prin intermediul rețelei internațional-financiare. Falimentul băncii Lehman Brothers a declanșat o criză în lanț ce s-a extins în întreaga lume.

Niall Ferguson analizează efectele revoluției tehnologice și a rețelelor sociale care au determinat o reconfigurare majoră a societății și a economiei mondiale. Facebook, Amazon, Ebay, Google sunt niște giganți economici și nu numai. Trăim într-o lume extrem de interconectată. Inginerii care au proiectat aceste rețele sociale au intuit foarte bine trăsăturile personalității umane și efectele ce decurg din folosirea acestor rețele. Doar averea fondatorului Amazon este aproximativ cât a PIB-ului României. Prezentul este deja puternic legat de lumea internetului. Viitorul va fi aproape sigur influențat de puterea acestei rețele.

Tehnologia, rețelele sociale au jucat și vor juca roluri importante în economie și alegeri politice. „Primăvara arabă”, alegerile din S.U.A., Wikileaks sunt doar câteva capitole care au avut legătură cu aceste rețele tehnologice și care au schimbat total fața lumii. Fenomene precum „Fake news” sau spargerea conturilor electronice de email, furtul de date, monedele virtuale fac și ele parte din noul peisaj al paradigmei internetului.

Lumea tehnologiei este extrem de dinamică și interconectată. Societatea mondială nu este neapărat mai bună sau mai rea. Dar internetul aduce în prim plan, distribuie în timp real adevărata față a lumii creând impresia unor chestiuni nemaîntâlnite. Depinde de discernământul fiecăruia ce să creadă și cum să folosească aceste instrumente.

Fără dubiu, este o carte interesantă, destinată atât celor inițiați, cât și publicului larg.

Niall Ferguson este un autor atractiv polivalent, realizator al unor documentare excelente, care de fiecare dată propune subiecte extrem de interesante, pe care le analizează bine și într-o manieră inteligibilă.

Mihai BĂLAN

Florin Ardelean, *Istoria presei culturale din Oradea*, Editura Eikon București, 2019, 328 p.

Volumul cuprinde o selecție de studii, neexhaustivă, privind presa culturală locală din Oradea și Bihor. Această primă parte a selecției – Studii (I) - indică o intenție de a continua cu o viitoare aducere în atenția cititorilor a subiectului jurnalismului cultural într-un context istoric relevant, așa cum a procedat și în prezentul volum.

Ideea de jurnalism cultural merită, ea însăși, anumite clarificări și ne raliem perspectivei² potrivit căreia putem concepe trei moduri de reflectare asupra jurnalismului cultural:

1. Ca produs al revistelor sau redacțiilor de cultură

2. Ca jurnalism despre cultură (cu teme precum estomparea genurilor, digitalizarea, profesionalizarea, chiar "criza jurnalismului")

și

3. Ca jurnalism de artă sau de arte (restrâns la artele plastice și cultura populară).

Florin Ardelean afectează studiilor sale primele două moduri, fiind el însuși un jurnalist cultural dar, situându-se, totodată, onest și echidistant, pe poziția de cercetător în domeniul istoriei presei culturale locale.

Volumul este o interesantă combinație de teme: pe de o parte autorul urmărește soarta unor publicații culturale în diferite ipostaze istorice (Familia, Tribuna Bihorului, Aurora Română, revistele de cultură de cultură din perioada 1990-2000, iar pe de altă parte portetizează anumite personalități culturale precum Iosif Vulcan, Mihai Eminescu, Traian Birăescu, Teodor Neș, Vasile Lucaciu, Vasile Mangra, în vreme ce, într-un al treilea plan al cercetării, întrezărim evenimente și proiecte care, la niveluri diferite și cu un impact diferit, au în comun puterea de a fi coagulat creația și creatorii de cultură: proiectul edificării conștiinței naționale - Marea Unire de la 1918, proiectul expresiei modernității reflectat de revista Familia sau proiectul multicultural al Oradei și soarta comunităților etnice locale.

Dinamica publicațiilor culturale este în dependență de nenumărați factori, cel economic nefiind unul colateral. Din păcate, așa cum observă Marian Petcu în Postfața volumului, nu se cunosc date utile privind tirajele, numărul abonamentelor sau ponderea și comportamentul de consum cultural al populației alfabetizate din anii de început ai revistei Familia, dar eforturile și performanța editorului Iosif Vulcan care a reușit să publice vreme de 42 de ani revista sunt bine nuanțate și augmentate în volum.

Perspectiva istorică, interesantă fără îndoială, îl determină pe autor să urmărească evoluția revistei Familia cu istoria ei prodigioasă, de la prima serie apărută la Pesta între anii 1865 și 1880 sub numele de Foaie enciclopedică și beletristică cu ilustrațiuni, la următoarele serii apărute la Oradea sub numele consacrat de Familia, până la decada 1990-2000, când revista, potrivit autorului, "și-a găsit cadența" (p.152) și s-a aliniat, conservându-și prestigiul "manierismului de croazieră" împărtășit de câteva alte reviste literare românești contemporane.

O taxonomie a temelor abordate în cele 1.820 de ediții ale Revistei Familia, realizată atent de Florin Ardelean cuprinde articolele cu caracter religios, omagial-festiviste, articole de interes documentar și istoric, de actualitate, de impact și cu caracter educațional-formativ. Revista a cunoscut avatarurile și "modele" lumii moderne în vremurile pe care le-a cunoscut, înregistrând interesul pentru noutatea de secol al XIX-lea a interesului pentru psihologie și psihanaliză, dar și pentru fizică, paleoantropologie sau tehnică aplicativă, căci Iosif Vulcan, el însuși "un spirit modern articulat pe o concepție conservatoare privind istoria și destinul popoarelor" (p.31), contaminat de mediile cosmopolite ale Budapestei și Vienei, la curent

² Riegert, K., Roosvall, A., & Widholm, A. (2018, August 28). Cultural Journalism. *Oxford Research Encyclopedia of Communication*. Consultat pe 14 Dec. 2019, pe <https://oxfordre.com/communication/view/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-796>.

atât cu psihanaliza freudiană cât și cu intuiționismul bergsonian, s-a străduit să ofere spațiu editorial atât literaților cât și celor care puteau să prezinte descoperirile științifice și tehnice ale vremii, precum telegrafia și telefonul.

În ceea ce-l privește pe Iosif Vulcan, autorul încearcă să-l debaraseze de atributul restrictiv și oarecum trivial de "naș" al lui Mihai Eminescu³, evidențiindu-i trăsăturile portetului de intelectual progresist și activitatea remarcabilă de gazetar aflat la direcția prestigioasei reviste de cultură.

Marea Unire analizată între transcendență (Nihil sine Deo)- încredințarea unor autori⁴ precum Sever Bocu, că pendulăm între "bunul Dumnezeu" și sacrificiul poporului și imanența dată de factori culturali, politici și externi (p.49), aduce și în paginile Familiei articole cu trimitere la existența conștiinței naționale ca suport al acțiunii colective și individuale și ca garant al menținerii culturii și limbii, așa cum afirma Iosif Vulcan. Temerea produsă de amenințările unei politici de asimilare a imperiului austro-ungar vizând inclusiv românii ardeleni, în secolele XIX-XX este justificată în zona Oradea și Bihor, arie vulnerabilă în privința deznaționalizării atât din punct de vedere legislativ (pp.52-53), cât și prin acțiunile unor personaje precum cele ale unormembri din familia Tiszace-și avea fieful la Oradea. Tocmai de aceea edificarea și afirmarea conștiinței au fost obiective ale spiritelor iluministe ale mediilor culturale românești din care a făcut parte Iosif Vulcan⁵, proprietar chibzuit de gazetă și om conciliant dar totodată charismatic și vizionar, preocupat de "apostolatul și spiritul unității culturale" realizabil prin intermediul celor trei piloni: biserica, școala și teatrul. Din fericire visul Marii Uniri ca și proiectul Familiei s-au realizat, chiar dacă Iosif Vulcan nu a trăit suficient timp pentru a vedea împlinită Marea Unire; aceste visuri oau durat în timp, contrazicând blestemul adamismului românesc⁶ ("carență etnică" (p.66)), al unei veșnice situații în proiect, al cantonării în începuturi care nu își găsesc împlinirea.

La momentul Marii Uniri Oradea și-a adus obolul: la 12 octombrie 1918 în Oradea a fost gândită și redactată Declarația de autodeterminare a românilor din Transilvania prin contribuția avocatului Aurel Lazăr.

20 de ani mai târziu, la Oradea urma să apară, sub semnătura lui Tiron Albani o monografie intitulată Douăzeci de ani de la Unire. Monografie comemorativă, cu o listă prodigioasă de colaboratori de anvergură națională și locală precum Nicolae Iorga, Ion Clopoțel, Ion Flueraș, Eugeniu Speranția ș.a.m.d. Această monografie "reflectă, cu bune și cu rele, spiritul vremurilor în care a fost elaborată și publicată" (p.216) și rămâne, în ciuda faptului că a fost cenzurată, un document valoros, inegal în compoziție, cuprinzând mărturii privind Marea Unire, a perioadei care a anticipat-o și a celei care a urmat-o.

Teodor Neș, o altă personalitate evocată în volumul lui Florin Ardelean, colaborator valoros al revistei Familia în perioada interbelică, și-a lăsat amprenta prin anvergura sa intelectuală și printr-o perspectivă raționalistă asupra modelului educației complete de care tinerii au nevoie, printr-o perspectivă de școală modernă și a necesității universităților libere; ideea unei școli ferite de intruziuni politice, care să potențeze curajul și libertatea de gândire. Contribuția lui Teodor Neș menține standardele unei prese culturale de calitate.

Revista Familia a reușit să supraviețuiască fără derapaje indecente în perioada comunistă, păstrându-și politica editorială și ferindu-se de ideologizarea obligatorie a vremurilor, cu unele compromisuri inerente, oferind însă spațiu multor personalități culturale consacrate dar și tinerilor, supraviețuind prin artificii economice (publicarea de reclame comerciale). După revoluția din decembrie 1990, Familia păstrează rubricile tradiționale, de succes, dar tonul editorialelor se schimbă (p.140) iar actualitatea invadează spațiul dedicat dezbaterii pe tonurile cele mai acute. Colocviile, Zilele și Saloanele Revistei Familia programează teme generoase și incitante aducând împreună în Oradea, oameni de cultură de marcă ai nației.

Tribuna Bihorului, publicație militantă, de un "patriotism luminat" (p.176) este unul dintre exemplele alese de Florin Ardelean pentru a ilustra contribuția mediatică la construcția

³ Este foarte cunoscută "rebotizarea", la debutul său în 1866 în paginile revistei Familia din Mihail Eminovici în Mihai Eminescu.

⁴ Sever Bocu, Cine a făcut România Mare, articol publicat în *Cele trei Crișuri* în 1929

⁵ Urmat la direcția *Familiei* mai apoi de M.G. Samarineanu, care a urmat aceeași linie.

⁶ Vezi și articolul semnat de Gabriela Ravaru (Goudenhooff), *Adamism și profeție în cultura română*, în *Aurora*, nr.14/2002.

conștiinței naționale, chiar dacă gazeta a fost tributară unui emergent spirit mesianic, explicabil în contextul istoric al momentului, de altfel, care cerea atașamente și nu neutralitate editorială. Bucurându-se doar de o scurtă existență, a fost o gazetă de un entuziasm fervent în preajma Marii Uniri, "un fir de pai de care (românii) și-au agățat speranțele, un reper al nădejdi" (p.160), declarându-se drept "Organ poporal al Consiliului Național Român din Oradea-Mare", cu articole programatice, așa cum a fost cel intitulat *Luați lumină!*, nu doar pentru că apărea în preajma Paștelor, ci pentru că își propunea adresativ: "să vă smulgem din gheara străinului (...), să vă slobozim din robia neștiinței, (...) să vă luminăm mințile, și să curățim simțirile, ca să înviați și să vă bucurați de învierea neamului vostru (...) să facem din Bihor o nebiruită fortăreață la granița de apus a României mari" (p.164).

Gazeta publica știri despre armată, în contextul în care se discuta problema trasării liniei de demarcație cu Ungaria și existau anumite temeri ca aceasta să lase Oradea și Bihorul de partea ungară, astfel încât armata era așteptată să ajungă și la Oradea, să o elibereze. Denunța prin știrile despre cruzimile prilejuite de sfârșitul războiului și dezmembrarea armatei ungare, abuzurile comise asupra populației românești. Trata teme de interes, precum împrumutarea țărănilor cu pământ, reforma agrară fiind mult așteptată după război, dar anunța și reforma învățământului.

Revista *Cele Trei Crișuri și Traian Birăescu*, "ambasadorul jurnalist al bănațenilor în Bihor" (p.180). sunt o marcă a jurnalismului cultural, pe care Florin Ardelean o analizează cu minuțiozitate indicând reperele între care trebuie să se situeze acest avatar al demersului gazetăresc. Traian Birăescu, istoric și etnograf, patriot care a evaluat critic decizia istorică privind împărțirea și "înstrăinarea" unei părți a Banatului intrat în componența Iugoslaviei, numindu-l "Alsacia de dincolo de linia demarcațională" (p.186), a atras atenția asupra politicii autoritariste de deznaționalizare românilor din Banatul sârbesc, denunțând cenzura și oprimarea presei românești, închiderea școlilor și a bisericilor românești.

Volumul scris de Florin Ardelean conține o secțiune privind revistele de cultură din perioada 1990-2000: *Cele trei Crișuri*, *Unu*, *Familia română*, *Aletheia*, *Aurora*, *Cetatea Biharea*, *Țara Crișurilor și Vestul românesc*, precum și revistele ecleziastice *Legea românească* și *Vestitorul unirii*.

În această secțiune spiritul lucid al autorului se face recunoscut, iar analiza critică pe care o face evidențiază un fenomen dualist și ambivalent al perioadei analizate: pe de o parte tendința de propensiune a spiritului rafinat și a dorinței de a crea și consuma cultură, iar pe de alta, "căderea în frivol" (p.260), delegitimarea exercițiului intelectual de către cel mundan, cotidian, al supraviețuirii.

În cea din urmă secțiune două personalități interesante ne sunt prezentate cu talentul literar al autorului; ele par schiță a unor portete literare, dacă nu ar fi făcute cu acuratețea instrumentelor omului de știință; etse vorba despre Vasile Mangra și Vasile Lucaci: doi intelectuali proeminenți având cariere didactice și ecleziastice asemănătoare; primul ortodox, al doilea greco-catolic, acționând o perioadă politic și administrativ convergent, cărturari și patrioți, luptători pentru drepturile românilor ardeleni, ca apoi să se despartă până la o cruntă opoziție și divergență. Vasile Mangra devine la începutul secolului al XX-lea trădător de neam, colaboraționist al politicienilor maghiari. Scenariile pline de dramatism pe care Florin Ardelean le construiește în încercarea de a explica derapajul lui Vasile Mangra fac din lectura acestui volum o bucurie pe care rareori o întâlnim în lucrările academice, îndeobște aride și lovite de ermetism.

Finalul cărții este ocupat de expunerea un proiect al multiculturalității orădene, contribuția comunității evreiești la cultura locală, ilustrată plastic prin trista parabolă a măslinelor zdrobite.⁷ Proiectul evreiesc la Oradea a însemnat: spitale (Hekdeș), școli publice, edificii urbane, servicii, comerț, industrie, afaceri prospere etc. Comunitatea evreiască a fost maghiarizată în anii dualismului austro-ungar, iar membrii acestei comunități, spre deosebire de români, au acceptat asimilarea cu entuziasm, contribuind la modernizarea orașului ridicat din starea provincială la statutul de "Paris de pe malul Peței", la rangul de oraș invidiat de toată lumea (p.305), cu

⁷ Autorul îl citează pe Emil Cioran, care nota în *Caiete*, în aprilie 1963 "o frază din Talmud îndrăgită de Kafka: "Noi, Evreii, asemenea măslinelor, nu dăm ce e mai bun din noi decât atunci când suntem zdrobiți"

palate, băi, cafenele, restaurante, într-o ambianță de armonie și prosperitate .

Oradea "epocii de aur" (1870-1914) reprezintă chintesența a ceea ce au văzut evreii în apus și au vrut să aducă acasă, un vis pentru împlinirea căruia unii dintre ei au acceptat, ca pierdere colaterală, deznaționalizarea și nașterea unei noi etnii, cea a "evreilor neevrei", prin fuzionarea elitelor evreiești cu cele maghiare. Epoca de aur a unui oraș superb, înfloritor a suferit însă un șoc îngrozitor prin dictatul de la Viena, legile rasiale, ghetoul și deportarea masivă a evreilor din Oradea în 1944, când "27 de mii de suflete porneau spre Auschwitz încărcate în vagoane pentru vite" (p.312) în ciuda "norocului" de a fi devenit cetățeni maghiari între timp.

Volumul se încheie lasându-ne suspendați între speranță și îndoială. Speranța străbate disperată din rândurile unei tinere evreice, Simon Magda, care, ajunsă în lagărul de exterminare scria: "Oare nu-i totul numai un coșmar? Poate că peste puțin timp o să mă trezesc"⁸ Dezamăgirea este a autorului, lucid, conștient de "imensele depozite ale urii" care livrează marfă non-stop și care ne pot arunca oricând în dezastru.

În concluzie, o carte științifică fermecătoare, care ne introduce într-o lume a umbrelor luminând în fiecare moment un portret sau un altul, un eveniment, un proiect, cu flacăra chibritului unui jurnalist de cultură.

Gabriela GOUDENHOOF

⁸ Simon Magda, *Pe marea bandă rulantă*, Editura pentru literatură, București, 1969, p.32, apud Florin Ardelean, op.cit.p.312